

László Zsuzsanna*

Mérföldkövek

Az életfogytig tartó szabadságvesztés lelőhelyei a hazai jogfejlődésben a Bencsik-féle javaslatról az 1795. évi büntetőtörvénykönyv-tervezetig

1. Bevezetés

Az életfogytig tartó szabadságvesztés (régiesen az „örökös tömlöc”) igen vegyes előfordulással jellemezhető a magyar jog- és kodifikációtörténetben. Mindez azt jelenti, hogy a szankcióforma megítélése az első törvényi szintű megjelenésétől (1435, 1492) kezdve, a 18–19. századi jelentősebb kodifikációs munkálatokon át – egészen a jelenkorig – folyamatosan változott: egyes javaslatok, kódexek ismerték és részletesen szabályozták, míg mások nem tartalmazták; a szankcióformáról, annak szükségességéről tehát koronként eltérően vélekedtek. A jelen tanulmány az életfogytig tartó szabadságvesztésnek a Bencsik-féle javaslatról (1712) az 1795. évi büntetőtörvénykönyv-tervezettel bezárólag tartó szakaszának időrendi sorrend alapú bemutatását tűzte ki célul, azonban – bevezetesként – érdemes néhány gondolat erejéig vizsgatekinteni a vizsgált időszak előzményeire.

A 18. század előtti jogalkalmazást röviden jellemezve, általánosságban elmondható, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés nem volt használatos világi büntetesként. Noha már az egyik legkorábbi magyar jogi emlékkronikában, a *Várad Regestrum* oklevéltárban is felbukkan szórványosan a tömlöc intézménye (például 10. oklevél, 248. oklevél),¹ az örökös börtönnek nyoma sem található. Mindez nem meglepő tény, tekintettel arra, hogy az istenítéletek, köztük a tüzesvas-próbák közepette elenyésző szerepet és jobbára magánjogi kártérítéshez kötődő biztosítékfunkciót töltött be a börtön a 13. századi magyar világi jogban, mintsem büntetőjogi büntetést: „ígérték, hogy az ispán kárját megtérítik. Ispánjok pedig a mi rimánkodásunkra megbocsátott nekik, hogy az egész kárjáért csupán harmadfél márkát fizessenek: a két jobbágy tartozik börtönt ülni ott maradandók, a meddig az ispánnak tetszik.”²

A magyar büntetőjogi jogfejlődést alapjaiban határozta meg az európai jogi gondolkodás, az európai jogtudomány egyes produktumai – így például alapvető bűncselekménytani fogalmai, bűncselekmény-tipizálásai, szankciói, eljárási formái és pertípusai, büntetésiszabási kérdései, de még a kódextervezetek stílusa és felépítése is – nagyrészt kívülről érkeztek az országba, és ahogyan Európában, úgy Magyarországon is kizárólag kánonjog-

ból merítetten, az egyházi bíráskodásban találkozhatunk az életfogytiglani börtönbüntetéssel. Joos de Damhouder flamand jogász, Brügge elöljárója és magisztrátusa a *Praxis Rerum Criminalium* (1554) összegző művében úgy jellemzi az örökös szabadságvesztést, hogy az a halálhoz hasonlítható büntetés, amelyet az egyházi bíróságok alkalmaznak a gonosztevők megbüntetésére, ellentétben a világi bíráskodással, amely szerint senkit sem lehet örökre bebörtönözni.³ Hasonlóan ír a büntetésről Pierre Ayrault francia jogtanácsos és ügyvéd (*De l'ordre et instruction judiciaire*, 1576), aki az eretnekség kapcsán felhívja a figyelmet, hogy a toulouse-i zsinat már 1129-ben örökös börtönre ítélte azokat az eretnekeket, akik csak félelemből tértek meg és váltak hívővé.⁴ A közel száz évvel később keletkezett, II. (Barbarossa) Frigyes német-római császár által 1232-ben kiadott, ún. eretnektörvény kimondta, hogy az eretnekek nem kizárólag halállal büntetendők: aki megtért, azt örökös fogsággal sújtották, aki pedig eretnek maradt, azt halálra ítélték. Ayrault beszámol róla, hogy a béziers-i zsinat 1246-ban életfogytiglani börtönt javasolt a visszaesőkre és – elfogásuk esetére – a szökevényekre.⁵ Számot ad egy 1381-ben keletkezett döntésről is, amelyben arra ítélik Hugues Aubriot párizsi prépostot, hogy – mint zsidó és eretnek – egy veremben élje le hátralévő életét kenyéren és vízen.⁶ „Ismeretes, hogy a börtönt kifejezetten a bűnösök őrizetére jelölték ki és nem büntetésre, mégsem helytelenítjük, ha a körülmények mérlegelését követően a bíró – belátása szerint – örökös vagy bizonyos ideig tartó börtönbüntetésre ítéli az elkövetőt” – áll Justus Henning Böhmer német jogtudós és egyetemi tanár kánonjogot összegző gyűjteményében (1747).⁷ Megjegyzendő, hogy amint Európát, úgy Magyarországot is a lassú büntetőjogi fejlődés jellemezte, ebben a tekintetben Vámbéry Rusztem kifejezetten jelzi, hogy a 16–17. századi magyar büntetőjog minden valószínűség szerinti ismertetőjegye ugyanaz a „*praxis incertissima*”, amelyről Böhmer is említést tett Németországot illetően, fő sajátosságai pedig az önkényesség, a kegyetlenség és a jogbizonytalanság voltak.⁸ A germán-római jogterületen általánosságban hiányzott a jogegység, a büntető anyagi jogi – mai megfogalmazással általános részi – fogalmak kialakulása csak a *Carolina* időszakát (1532) követően kezdődött (abban nagy szereppel bírt különösen Benedikt Carpozov, továbbá Justus Henning Böhmer munkássága), míg a szabadságvesztés csak az újkor végével kezdett jelentősen terjedni.

2. Előzményforrások a 17. századból: a *Directio Methodica* és a *Praxis Criminalis*

A büntetőjog-tudomány lassú kibontakozásának első magyar vonatkozású momentumá Kitionich János koronaügyész, alispán és jogügyigazgató *Directio Methodica* (1619) című munkája, amely a polgári és büntető perjogot célozta kérdések és válaszok formájában gyűjteménybe rendezni.⁹ Szokásjogi kézikönyvként felvették a *Corpus Juris Hungaricibe* (1734), és a gyakorlatban jogforrás-

* László Zsuzsanna, ügyész, Fővárosi Főügyészség, ORCID: 0009-0008-5556-6163

ként hivatkoztak rá.¹⁰ Az örökös fogságról két helyen tett említést: a X/28. kérdésben („kiket kell az igaz ítéletből hátravettetni”), valamint a XII/7. kérdésben („a külső prókátorok a Szentszéken prókátorkodhatnak-e”).¹¹ A válasz mindkettőre azonos és egyező az 1567. évi 27. tc. 5. §-ának rendelkezésével: ha a külső (idegen) prókátorok a másik féllel szövetségben összejátszanak, rendes büntetesként javadalmukat elvesztik és ezen felül akár van javadalmuk, akár nincs, mindkét esetben mint csalárd, hamis hitűek, örökös tömlöccel büntetendők.¹² További rendelkezésekben nem jelent meg az örökös fogság Kitionichnál, amely tény megerősíti, hogy a 18. századig elejéig nem szerepelt a magyar joganyagban – a kánonjogot leszámítva – elterjedt büntetesként.

A másik jelentős 17. századi jogforrás a Vuchetich Mátyás által III. Ferdinánd császár *constitutiójának* nevezett, az alsó-ausztriai tartományok részére 1656-ban kiadott *Landgerichtsordnung* (ismertebb nevén a *Ferdinandea*), amelyet Kollonich Lipót bíboros fordítottatott le latin nyelvre 1687-ben, és a hazai köztudatba *Praxis Criminalis* néven lépett be.¹³ Kollonich az 1689. évi országrendezési javaslatában (*Einrichtungswerk*) szintén rögzítette az igazságügyi reform szükségességét, ismét felvetette a – gyakorlatban egyébként már alkalmazott – osztrák rendtartás hivatalos bevezetését.¹⁴ Annak ellenére, hogy végül sem az 1722–1723. évi, sem az 1728–1729. évi országgyűlésen nem került elfogadásra a javaslat, Bónis György megállapítása szerint a *Praxis Criminalis* mintegy 200 éven keresztül jelen volt a magyar jogalkalmazásban.¹⁵ Alapvetően ez azt is jelenti egyben, hogy egészen a *Csemege-kódex* hatálybelépéséig a bírósági joggyakorlatban tulajdonképpen kódexként működött, ami teljes mértékben érthető annak ismeretében, hogy szórványos jellegű büntetőjogi szabályok, különálló, egy-egy cselekményt szankcionáló törvencikkek és a szokásjog jelentették „a büntetőjogot” a 17–18. század előtti Magyarországon.¹⁶

„Régi büntető törvényeinknek vagyis inkább szokásainknak, melyek sok tekintetben határozatlanok, a kornak meg nem felelők, zavarosak, s melyek majd minden megyében máskép alkalmaztattak, melyek különbséget tettek nemes és nem nemes közt, stb. fölélesztése semmiképp sem kívánatos. [...] Maga az eljárás, mely a büntető perre nézve főnállott, nem törvényben, hanem csupán gyakorlatban gyökerezett. A büntetések nemére és mértékére nézve is világos, határozott törvényektől a gyakorlat elütött. Történetileg visszamenve, ezen eltérés leginkább az úgynevezett *Praxis Criminalis* szerint történt és hivatkozom azokra, kik akkor bírák voltak, hogy arra az ítéletben is hivatkozás tételét.”¹⁷

– jellemezte Deák Ferenc az országgyűlés előtti beszédében a magyar büntetőjog állapotát 1861-ben.

A *Praxis Criminalis* brutális büntetéseinek okán vált hírhedtté, szinte az összes bűncselekmény alapbüntetéséül halálbüntetést (vagy minősített halálbüntetést) rendelt. A kódex ugyanakkor nem tartalmazta az életfogytig tartó szabadságvesztést, amelynek oka feltehetőleg a következő: a rendtartás 52. cikkulusa sorolta fel a rendkívüli és

bírói mérlegelésen alapuló büntetéseket,¹⁸ amelyek között helyet kapott a bizonyos napokon kenyéren és vízen böjtöléssel nehezített börtön, valamint a határozott ideig tartó börtön.¹⁹ Figyelemmel arra, hogy Huszty István egri jogtudós, ügyvéd és táblabíró tudományos igényű büntetőjogi művében, a *Jurisprudentia Practicában* (1745) úgy jellemezte a fogva tartási körülményeket, hogy „a nyomor, az éhség, a hideg és a sötétség miatt a börtön az élők temetkezési helye, a dolgok beteljesülése”,²⁰ érthetővé válik a szankcióforma szabályozásának elmaradása. A korabeli viszonyok alkalmatlansága, az embertelen körülmények és a fogva tartási célra épített börtönök hiánya miatt a *Praxis Criminalis* kodifikátorai egyszerűen szükségtelennek tartották az örökös fogság beiktatását a büntetések közé. Megkockáztatható az a feltevés is, hogy gyakorlatilag bármilyen tartamú szabadságvesztés egyben holtig tartó büntetést jelenthetett, mivel a fejletlen börtönviszonyok, valamint a gyakorta egyéb súlyosításokkal nehezített rablás testi büntetési jelleget is öltött, ami ekkor igencsak leszűkítette a szabadságvesztés időtartamát.²¹

3. A Bencsik-féle javaslat és a 18. századi büntetőjogi tudományos munkák

A 17. század végétől kezdve nem múló igényként jelentkezett a szerzteágazó magyar törvények, köztük a büntetőjogi szabályok rendszerezésének igénye, amely tetet öltött az 1712–1715. évi, az 1722–1723. évi és az 1728–1729. évi javaslatokban.

Az 1712. évi javaslat, más néven a Bencsik-féle javaslat előzménye, hogy a törvények javításáról s törvényszékek tartásáról szóló 1715. évi 24. tc. „a törvényben és hazai dolgokban jártas férfiak” kiválasztásáról rendelkezett, akik a meglévő törvényeket átvizsgálják, kijavítják, majd a vizsgálatuk produktumát az országgyűlés elé terjesztik. A *Systematica Commissio* tagjai között szerepelt Bencsik Mihály nagyszombati egyetemi tanár, ügyész és táblabíró is. Az általa készített javaslatot „a magyar *Praxis Criminalis*”-ként is emlegették,²² noha nem kifejezetten büntető törvénykönyvnek készült, és Hajdu Lajos véleménye szerint nem is fogta át a büntetőjog egészét, inkorporációnak sem tekinthető, csupán a felmerült visszasságok eloszlátását célozta.²³ A Bónis György interpretálásában megjelent 1712. évi javaslat 7. §-a sorolta fel a büntetéseket, amelyek között megtalálható a szabadságvesztés mint időre szóló (*poena temporanea*) büntetés.²⁴ Tekintettel arra, hogy a javaslat támaszkodott – többek között – a *Hármaskönyvre*, valamint az akkorra már a hazai jogalkalmazásban is használt *Praxis Criminalisra*, a szabadságvesztés éppúgy részét képezte az arbitrárius, bírói döntésen alapuló büntetésnek Bencsik Mihály munkájában, mint a Kollonich Lipót által közreadott rendtartásban is. Azonban ahogy sem Kollonichnál, sem a későbbi *Novum Tripartitum*ban (1719),²⁵ úgy ebben a javaslatban sem esett szó az örökös börtön szabályozásáról – ami nem véletlen, hiszen az alapul szolgáló források sem tartalmazták ezt a szankciót.²⁶

Az 1722–1723. évi, valamint az 1728–1729. évi javaslatok már inkorporációs kísérletek,²⁷ amelyek lépéseket tettek a büntetőjog egységes kodifikálására, azonban újdonságot lényegében nem tartalmaztak, mivel – apróbb változtatásokat eszközölve – a Bencsik-féle javaslatot, a Kollonich-féle *Praxis Criminalist* és a *Novum Tripartitum* anyagait vették elő. Az 1723. évi 12. tc. ugyan említette konkrétan a kétévi, illetve a háromévi börtönbüntetést is a vérfertőzés kapcsán, azonban holtig tartó fogságnak továbbra sincs nyoma a szankciók között.

Valamennyi 18. század eleji kezdeményezésről teljesebb kép nyerhető Gochetz Gábor *Systema Praxis Criminalis* című művének (1745) tanulmányozásával. Bónis György következtetése nyomán Gochetz Gábor az 1728–1729. évi országgyűlési bizottság által előterjesztett javaslatot dolgozta fel és bővítette ki, amely javaslat pedig az 1712. évi Bencsik-féle javaslat egy átszerkesztett változata volt.²⁸

Gochetz Gábor állami feladatként aposztrofálja a törvényalkotást, a bűnözők törvény általi megbüntetését és a bűnelkövetéstől való visszatartást.²⁹ Hangoztatja a magyar törvények hiányát mind a magánjogot, mind a büntetőjogot illetően, és utal arra, hogy a hazai igazságszolgáltatásban évtizedek óta más nemzetek nem kellően jóváhagyott gyakorlaton alapuló jogforrásait kell használni, ami az egységes szabályozás hiányában visszaélésekhez vezet.³⁰ Méltatja az 1728–1729. évi bizottsági munkát, amelyben büntetőjogi alkotás (*Criminale Opus*) is fellelhető, és meglátása szerint kétségtelenül törvénybe is iktatták volna – ha maradt volna rá elegendő idő, ugyanis más, súlyosabb polgári ügyek megtárgyalása előnyt élvezett, és egyszerűen nem jutott idő a javaslat megvitatására.³¹ Gochetz úgy vélte, hogy az elkészült javaslat – bár még nem tökéletes – hasznos és szükséges, követendő és kitaposott utat biztosít a jogalkalmazók számára, ezért „törvényerejének elnyeréséig” könyvbe dolgozza azt, és a még hiányzó vagy nem teljesen összeálló részeket is elkészíti – a hazai törvények, a bevett gyakorlat és külföldi neves szerzők – így Joos de Damhouder, Benedikt Carpozov, Cristoph Erdmann Neander, Johann Paul Kress – munkáinak felhasználásával, az eljárás egységesítése céljából.³² A könyv részben a korban típusos kérdések-válaszok formájában tárgyalja a büntetőjogi szabályokat, részben pedig követi a nagyobb kódexek rendszerező jellegű beosztását (például *Carolina*, *Praxis Criminalis*).

A *Systema Praxis Criminalis* a 2. artikulumban szól a bebörtönzésről a bűnelkövetők elfogása (*incaptivatio*) kapcsán, büntetőeljárást biztosító intézményként, hasonlóan a *Praxis Criminalis*hoz:

„nem szokatlan, hogy az elfogott személyt hosszabb ideig a börtönök nyomorúságában áztatják, azonban bármilyen egyszerű feljelentés, bejelentés, előzetes enyhe vélemény még nem szolgálhat a fogság alapjául, de a bűncselekmény elkövetésének bizonyítéka elegendő a fogvatartáshoz.”³³

A 10. artikulus sorolja fel a rendes büntetés (halálbüntetés) formáit, amelyek – a bűncselekmények sokféleségéhez igazodóan – a kard általi lefejezés, az akasztás, a

kerékbetörés, a megégetés vagy ezek súlyosított változata.³⁴ Szintén a 10. artikulumban lelehetők fel a bíró döntésén alapuló (*poena arbitraria*) és az időre szóló (*poena temporanea*) büntetések is, amelyekkel a körülményekhez mérten sújtandó súlyosabban vagy enyhébben a vádlott; ezek például a száműzetés, a háton való megbélyegzés, a közmunka, a gályarabság, a börtönbüntetés bilinccsel nehezítve vagy anélkül és a meghatározott számú bot- vagy korbácsütés.³⁵ Az egyes bűncselekmények számbavétele során megállapítható, hogy – néhány kivételtől eltekintve – szinte valamennyi bűncselekmény, így az istenkáromlás (Art. XVII.), a mágia (Art. XVIII.), a gyilkosság (Art. XIX.), a lopás (Art. XX.), a házasságtörés, a paráználkodás, az erőszakos közösülés (Art. XXI.), a kettős házasság (Art. XXII.), a gyermekkítétel, a magzatelhajtás (Art. XXIV.) és a gyújtogatás (Art. XXV.) esetében megtalálható mind az arbitrárius, mind az ideig tartó büntetés: amíg az előbbi esetlegesen jelenthetett börtönbüntetést, addig az utóbbi konkrétan a börtönt jelentette.³⁶ Az örökös börtönnel azonban Gochetz Gábor sem tartotta szükségesnek kibővíteni a szankciók fenti repertoárját, ahogyan sem az eredeti javaslatok, sem a felhasznált idegen joganyagok nem tartalmazták részleteiben az életfogytig tartó rabságot.

Amint Gochetz Gábornál, úgy Huszty Istvánnál (*Jurisprudentia Practica*) sem található nyoma az életfogytig tartó szabadságvesztésnek – az előzőekben kifejtett, a szankció kodifikáció iránti igényének hiánya miatt. Gochetz Gáborhoz hasonlóan az előzetes fogva tartás körülmények alkalmazásának szükségességére hívja fel a figyelmet Huszty is, miszerint nem szabad elhamarkodottan bebörtönözni senkit sem, és indokolatlanul hosszú ideig sem tartható fogva senki; ebben a tekintetben hangsúlyozza, hogy különbséget kell tenni a szabadságvesztés (*carcer*) és az egyszerű fogva tartás (*incarceratio*) között.³⁷ Az ítéletet megelőző bebörtönzés mint kényszerintézkedés kapcsán kitér az egyházi személyek speciális helyzetére, miszerint a felségsértés, a hűtlenség, a szándékos emberölés és a rablás büntetének elkövetése okán elfoghatók és bebörtönözhetők, tekintettel arra, hogy e bűncselekmények miatt a világi bíróság joghatósága alá tartoznak, míg más ügyekben – a napi gyakorlat szerint is – mentesülnek a világi bíraskodás alól.³⁸ A szabadságvesztés vonatkozásában többször is kiemeli Huszty, hogy a föld alatti börtönök szörnyűek, a nedvesség és a hideg miatt életveszélyesek és az egészségre ártalmasak, így a börtön mint büntetés – annak nyomorúságos állapota miatt – kínzás is egyben az elítélt számára, azonban törekedni kell arra, hogy életben maradjon a fogvatartott, tekintettel arra, hogy nem halálbüntetésre ítélték.³⁹ Vámbéry Rusztem azonban hangsúlyozza, hogy Huszty „kritikátlanul keveri bele” Benedikt Carpozov tanításait is a hazai jogforrások közé⁴⁰ – azaz Huszty munkájának büntetőjogi részében adott esetben nehezen választható szét az élő magyar jog és a külföldi forrásokban fellelhető jog.

Bodó Mátyás ügyész, táblabíró és akadémiai tanár a *Jurisprudentia Criminalis* című, a büntetőjogot professzionálisan részletező, tudományos művében (1751) viszont már található utalás az örökös börtönre. A szankciókat akként osztja fel, hogy

„léteznek megtorló jellegű büntetések, amelyet például az államot ért sérelemért szabnak ki, míg a másik csoportba a gyógyító jellegű büntetések tartoznak, amelyek elsősorban az elkövető megjavítását célozzák. Ilyenek például a határozott ideig tartó börtön kenyéren és vízen tartással, munkával stb.”⁴¹

Az örökös gályarabság és az örökös börtön vonatkozásában kifejti, hogy ezek a büntetések az elkövető életét polgári értelemben veszik el, emiatt erkölcsi halálként is tekintenek rájuk, de rögzíti egyben, hogy ilyen szankciók a Magyar Királyságban nem érhetőek tetten.⁴² Az örökös szabadságvesztést illetően a kánonjogot is említi, miszerint „[a kánonjog] inkább azt részesíti előnyben, hogy az elkövetőt befalazzák, falba zárják vagy örökre bebörtönözzék, mintsem hogy megfosszák az életétől”, majd hozzáteszi, hogy célszerűbbnek tartják, ha az örökös büntetést – különösen a földalatti börtönt, a befalazást, a gályarabságot – meghatározott időtartamra korlátozzák, mert nem lenne egyenlő arány a testi fenyítéssel büntetendő bűncselekmény és a kétségbeesést és lélekvesztést okozó büntetés között.⁴³ A börtön (*carcer*) leírásánál Bodó egyébként minden utalás és hivatkozás nélkül átveszi Huszty jellemzését, miszerint „a börtön a mindennél értéke- sebb szabadságtól való meg- fosztás, lelki kínzás, az élők eltemetése, a javak elvesztése, az ellenség vigasztalása és a barátság próbája”.⁴⁴ Hasonló állapotokat fest le egyébként a jóval korábbi évszázadokat rögzítő Buda város jogköny- ve is, a börtönhelyiség sötét, igen rossz levegőjű, föld alatti (esetenként toronybéli) hely, ahol több foglyot is tarthattak, azonban utal arra a szerző, hogy a bebörtönzés esetlege- sen a szabadságkorlátozást (előzetes letartóztatást) volt hivatott biztosítani.⁴⁵ Bodó említést tesz a rossz bírói be- rögződésre, amiért a legki- sebb gyanú esetén is huzamos ideig – esetenként egy évnél hosszabb ideig is – fogva tart- hatnak ártatlan embereket is „szennyos börtönökben”.⁴⁶ A börtön ebben az esetben az elítélés előtti őrzésre, megfékezésére szolgál, nem az idő előtti megbüntetésre és kínzásra.

A 18. századi javaslatokat összegezve megállapítható, hogy azok egyike sem tartalmazta az örökös fogságot, egyrészt azért, mert az alapul szolgáló jogforrások sem

rendelkeztek a büntetésről a világi jogi szankciók között, másrészt pedig a javaslatok nem a kánonjogot voltak hiva- tottak törvénykönyvbe rendezni, ahol viszont felbukkant a büntetésforma. További adalék, hogy a 15–18. század- ban még teljesen hiányoztak a kiépített börtönök, hozzá a pénzügyi erőforrások, a vármegyei nemesség pedig el- utasította a helyi szintű fenyítőházak létesítésére irányu- ló kezdeményezést,⁴⁷ így eleve nehézségekbe ütközhetett (volna) a szabadságvesztés kivitelezése, a megfelelő őrzés és a rabokról való gondoskodás.⁴⁸ Ahogyan hivatalosan a *Praxis Criminalis* sem, úgy Bencsik Mihály javaslata sem került elfogadásra, és nem vették fel a *Corpus Juris Hun- garicæ* sem.

4. Sanctio Criminalis Josephina

A jozefinista kor egyik utolsó emléke a 18. századi biro- dalmi törvénykönyv, az 1787-ben királyi pátenssel ha- tályba léptetett *Sanctio Cri- minalis Josephina* (magyar nevén a *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről*). Tetten érhető a felvilágosult abszolutizmus egyik jellemző jogkodifiká- ciós jegye, a jogágak szerinti törvényalkotás és rendsze- rező tevékenység hivatásos jogászok munkája révén, amely dogmatikailag cizel- lált joganyagot hozott létre. A büntetőkódex újhullámú volt, érezhető rajta az 1786. évi toszkán büntető törvény- könyv, valamint Joseph von Sonnenfels és Cesare Becca- ria jogtudósok és filozófusok munkáinak hatása. A bünte- tések tekintetében szakított a hagyományokkal, és a köz- törvényes bűncselekmények körében eltörölte a halálbüntetést, a szabadságvesztés- büntetés térnyerését pedig akként tette lehetővé, hogy az akár 1 hónaptól 100 évig tarthatott. A *Josephina* volt az első büntetőkódex Ma- gyarországon, amely világi büntetésként szabályozta az életfogytiglani szabadság- vesztést mint a halálbüntetés alternatíváját. A teljességhez hozzá kell tenni azt is, hogy II. Józsefet nem csupán a hu- mánum vezette a halálbüntetés eltörlésekor. Fayer László számot ad arról, hogy a halálbüntetés helyébe lépő élet- fogytig tartó szabadságvesztés épphogy nem a szankció- rendszer enyhítését célozta, hanem a még elrettentőbb fel-

A *Sanctio Criminalis Josephina*, azaz a *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetéséről* című büntetőtörvénykönyv 1788. évi magyar nyelvű kiadásának címlapja.

lépést, mivel a hosszas szenvedés látványa több embert riaszt el a bűncselekmények elkövetésétől, mint a gyorsan végrehajtott halálbüntetés: „ezért gondolta ő [II. József] ki a legsúlyosabb szabadságvesztés-büntetéseket, s az ezzel rokon közmunkát, a hajóvontatást stb.”⁴⁹

A törvénykönyvet szemrevételezve rögzíthető, hogy az konkrétan nem nevezte nevén az életfogytig tartó szabadságvesztést, hanem annak megszövegezéséből lehet következtetni rá. A kódex 21. §-a tömlöcként aposztrófálja a szabadságvesztés-büntetést (pl. tömlöc közmunkával, tömlöc egyedül), amely minőségileg súlyosítható (például leláncolással, vasban tartással, kenyéren és vízen böjtöléssel, nehezített munkával, szégyenállással, pálcázással stb.), idejét tekintve pedig meghosszabbítható.⁵⁰ A 22–23. § két fokozatba (első és második grádits) és három időtartamcsoportba (ideig való, tartós, hosszas) sorolta be a szabadságvesztést: az első grádits ideig való büntetése 1 hónaptól 5 évig, a második grádits ideig való büntetése 5 évtől 8 évig terjedt, az első grádits tartós büntetése 8 évtől 12 évig, a második grádits tartós büntetése 12 évtől 15 évig terjedt, az első grádits hosszas büntetése 15 évtől 30 évig, míg a második grádits hosszas büntetése 30 évtől 100 évig terjedt.⁵¹ A mai értelemben vett életfogytig tartó szabadságvesztésnek részben az első és teljességében a második tömlöcfokozat hosszas időtartamú büntetése felletethető meg.

A tömlöc büntetésén belül tovább differenciált legsúlyosabb, kemény és gyengébb fogság között, amelyekhez az adott tömlöcfokozathoz szabott munka is társult, valamint a legsúlyosabb és a kemény fogságra ítélték az elítélésük napjától a büntetésük kitöltéséig végrendeletet sem tehettek.⁵² A második tömlöcfokozat hosszas időtartamú büntetése (30–100 év) mellett – azaz kifejezetten a mai értelemben vett életfogytiglanra ítélték esetében – lehetőség nyílt nyilvános megbélyegzésre is a bűnelkövető „különös gonoszsága és veszedelmessége” miatt: ebben az esetben az arc mindkét felére egy akasztófa jelét kellett nyomni jól látható módon úgy, hogy az ne legyen eltüntethető.⁵³ Hozzáteszi Fayer, hogy itt olyan emberekről van szó, akik tulajdonképpen az élethez való jogukat is elvesztették, így egyáltalán nem kell tekintettel lenni rájuk, a bélyegnek elriasztónak kell lennie.⁵⁴ A fentiekén túl a börtön mellé további súlyosításként az ún. „kihíresztelés” (az elkövető nevének, ismertetőjegyeinek, az elkövetett bűncselekménynek, a kiszabott büntetésnek a leírása), a jószágvesztés és a nemesi rang elvesztése járult.⁵⁵

Milyen bűncselekmények büntetéséül rendelte a kódex az életfogytiglani börtönnek megfeleltethető szabadságvesztést? A fejedelmet és az országot érintő bűncselekmények közül a legsúlyosabbnak tartott vétkek kétségtelenül második fokozatú, hosszas időtartamú, legsúlyosabb tömlöcöt érdemeltek, így a felségsértés (42. §) és a hazaárulás (45–46. §) tetteivel szemben kivétel nélkül ezen büntetést kellett kiszabni, és a bűncselekmények súlyossága és „veszedelmessége” miatt ugyanígy voltak büntetendők a részeseik is (47. §).⁵⁶ A közokirat-hamisítás (64–65. §) szintén a 30–100 év közötti tömlöccel büntetendő vétkek közé tartozott.⁵⁷ Az élet- és testi épség elleni bűncselekmények közül a közönséges gyilkosság (91. §) tettei

első fokozatú, míg a szülő, gyermek, házastárs sérelmére elkövetett gyilkosság (92. §), a különös kegyetlenséggel elkövetett gyilkosság (93. §) tettei, továbbá ezek társ-tettei voltak második fokozatú, hosszas időtartamú, érezhető fenyegetésekkel súlyosított tömlöcre ítélandók, hasonlóképp a nyereségvágyból elkövetett gyilkosságért (latorság, 99. §), a „megelőzhetetlen” gyilkosságért (101. §), a véghez vitt bérnyilkosságért (103. §) a második fokozatú, hosszas időtartamú, legsúlyosabb fogság járt büntetésül; a halált okozó bajvívóra (105–107. §) 15–30 év közötti szabadságvesztést kellett mérni.⁵⁸ A vagyon elleni bűncselekmények közül a rablás (167. §) és a gyűjtogató (171–172. §) súlyosabban minősülő eseteit első vagy második fokozatú, hosszas rabsággal rendelte büntetni, a csalárdság bűncselekménye (155. §) esetében viszont bizonytalan a kódex, mert az elkövetések sokfélesége és súlyossága miatt annak fokozatát nem adta meg, időtartamát tekintve pedig – a körülményektől függően – akár hosszas időtartamú büntetés is kiszabható volt.⁵⁹

A korabeli jogesetek tükrözik a büntetőkódex gyakorlati működését, a holtig tartó rabságot számos esetben alkalmazták. Az uralkodó a kegyelmi jogköre gyakorlásakor a korábban kiszabott halálbüntetést is életfogytig tartó rabsággal helyettesítette, így tett például Titinecz György rablógyilkos pallosra szóló ítélete esetében is, ahol életfogytig tartó börtönre változtatta a korábbi halálbüntetést.⁶⁰

„Egy Reiniger nevű stájer paraszt hét éven át hat kegyetlen rabló gyilkosságot követett el csekély pénzszegekért s József a bíróságok által kiszabott halálbüntetés helyébe azt rendelte el, hogy a vádlottat meg kell bélyegezni, három egymást követő napon 100 botütést mérni reá, azután életfogytig tartó börtönben leláncolni, kenyérré és vízre szorítani és minden évnegyedben a közönség előtt megbüntetni (1786). [...] Ugyancsak a magyar udvari kancellária terjesztette fel egy Schlüssel Teréz nevű pozsonyi nő ítéletét, aki szülőit, gyermekeit és férjét megmérgezte. József életfogytig tartó lánczos fogságot kenyér és víz mellett, továbbá a büntetés kezdetén három naponként 30 nyilvános botütést határozott alkalmaztatni.”⁶¹

A Habsburgok – különösen Mária Terézia és II. József – idejében végbemenő jogalkotás és -harmonizáció, valamint a fogva tartási feltételek megteremtése folytán országos fenyítőház (Domus Correctoria) létesítését kezdeményezte a Helytartótanács 1763-ban.⁶² A felvilágosult abszolutizmus adminisztrációja elhozta a polgári típusú börtönbüntetés meghonosítását⁶³, ugyanakkor feltehető, hogy a körülmények továbbra sem a 30–40 év tartamú szabadságvesztés letöltésének kedveztek, amelyre következtetni lehet Mária Terézia kegyelmezési gyakorlatából is: amennyiben kegyelmi büntetésben részesült egy halálraítélt, úgy az eredeti büntetését általában 10 évig tartó szabadságvesztéssel helyettesítette az uralkodó.⁶⁴ A halálbüntetés 10 évi szabadságvesztéssel való kiváltása arra enged következtetni, hogy a megközelítőleg tíz év időtartamú szabadságvesztés felérhetett a holtig tartó börtön-

büntetéssel, mivel a fogság mostoha körülményei – kivételekkel ugyan – az elítélt halálához vezettek. A II. József korabeli életfogytig tartó rabság – noha az elvi lehetőség megvolt akár 100 évi szabadságvesztés kiszabására és letöltésére is – nem tarthatott átlagosan a legoptimistább esetben sem tovább, mint legfeljebb 10 év, kiváltképp, ha az hajóvontatással párosult. Olyannyira nem beszélhetünk hosszú években mérhető börtönéletéről, hogy a zord körülményeket – dacára a szempici intézet meglétének – II. Lipót magyar király 1791. évi 43. törvénycikke is alátámasztja, amelyre Vuchetich Mátyás a minden polgárra, azaz nemesre és nem nemesre kiterjedő fellebbezési jog okán hívta fel a figyelmet a halálbüntetés vagy az azzal egyenlő súlyú háromévi börtön vagy a száz folyamatosan sújtandó korbácsütés vagy botütés kapcsán.⁶⁵ „Az elítéltek, ha fejvesztésben vagy ezzel egyenértékű három évi börtönben marasztaltatnék el [...] a királyi ítélőtáblára a füllebbezés engedessék meg”.⁶⁶ Szembeötlő, hogy a Josephinánál pár évvel későbbi törvény már a kegyelemből átváltoztatott 3 évi fogságot tette egyenértékűvé a halálbüntetéssel, amely gyakorlatilag ebben a tekintetben életfogytiglani börtönként is felfogható, ennyi idő alatt feltehetőleg az elítéltek túlnyomó többsége meghalt a továbbra is rendi állapotokat tükröző börtönökben.⁶⁷ Csatskó Imre megjegyzi II. Lipót dekrétumával kapcsolatban, hogy „három évi börtön egyenlítetik ki halálbüntetéssel, miből az a következtetés, hogy e törvény értelme szerint hosszabb ideig tartó börtönbüntetés nem volt, valamint nincsen a halálbüntetésnél nagyobb büntetés”.⁶⁸

5. Az 1795. évi büntetőtörvénykönyv-tervezet

Ismeretes, hogy II. József halála előtt visszavonta büntetőkódexét, így az 1790–1791. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte a *Josephinát*, és a régi, 1780. évi állapotú rend visszaállításáról rendelkezett.⁶⁹ Az 1790–1791. évi 67. tc. kilenc országos bizottságot állított fel, köztük a jogügyi bizottságot (*Deputatio Juridica*), külön pontban megbízva büntető törvénykönyv készítésével. A 21 tagú bizottság⁷⁰ munkájaként 1795-re latin nyelven elkészült a büntetőtörvénykönyv-tervezet *Codex de Delictis eorumque Poenis* címmel, ami az első magyar Btk. javaslatnak is tekinthető, és amely a büntetőjog átfogó kodifikálását tűzte célul.

A javaslat büntetéstan alapelve szerint a büntetés célja a bűnelkövető szempontjából a megjavítás eszméje, vagy – ha már nem javulhat – további ártalmatlanná tétele (speciális prevenció), míg a társadalom szempontjából az elrettentés (represszió általi generális prevenció).⁷¹ A halálbüntetést *ultima ratió*ként szabályozta a legsúlyosabb deliktumok esetében, ezután következett a holtig tartó börtön, hasonlóképp a különösen súlyos bűncselekmények elkövetésének büntetéséül. Figyelemre méltó, hogy a tervezet a hosszabb börtönbüntetés esetére – amelybe ekként beleértendő a holtig tartó szabadságvesztés is – alapelvként írta elő, hogy olyan munkára kell fogni az

elítéltet, amely hasznos a köz számára: például csatornaásás, utak javítása, folyótisztítás, erőd- és gátépítés, érc- és sóbányászat⁷² – azaz feltételezhető, hogy a II. József által köztudatba hozott rabmunkáltatás térhódítása nyomán nem csupán a bezártságra korlátozódott volna a hosszútartamú szabadságvesztés, hanem a haszonelvűség talaján közelítette meg a tervezet a büntetés célját és annak végrehajtását. Az iménti gondolatokhoz szorosan kapcsolható az angol John Howard véleménye is, aki nevezetes művében hangoztatta, hogy „tegyétek őket [a bűnelkövetőket] szorgalmasokká és akkor becsületesek lesznek”.⁷³ A II. József által is képviselt nézet úgy indokolta a szabadságvesztés-büntetés általánossá tételét és elterjesztésének szükségességét, hogy „az állam semmit nem nyer azzal, ha egy bűnöst akasztófára küld, mert egy polgárát szükségtelenül elveszíti, ezért [célszerűbb], ha a súlyos bűntettek elkövetőit közmunkával [...] összekötött szabadságvesztésre ítélik, mert ily módon ők jóvá tudják tenni azt a kárt, amit bűncselekményükkel a közösségnek okoztak”.⁷⁴

A tervezet sorrendjét követve, az alábbi cselekmények körében merülhetett fel a holtig tartó rabság alkalmazása: a hűtlenség esetében a szándékosság második fokozatánál (Art. I. 8. §);⁷⁵ a bűnözők rejtegetése esetében (Art. IX. 4. §) a cselekmény büntetése annak a bűncselekménynek a büntetéséhez igazodott, amelyet a rejtegetett bűnös elkövetett, ha arról a rejtegető bizonyíthatóan tudott. Úgy kellett az ilyen rejtegetőt kezelni mint az eredeti bűncselekmény részesét, és a büntetett arányos büntetéssel kellett sújtani, így tehát ha az alapbűncselekmény elkövetője holtig tartó rabsággal büntetendő cselekményt követett el, az őt elrejtő személy sem számíthatott kedvezőbb büntetésre.⁷⁶ A pénzérmék és közértékpapírok készítéséről és hamisításáról (Art. XIV. 4. §) szóló bűncselekménynél, ha bűnismétlés veszélye állt fenn a közösség kárára, akkor haláláig őrizet alatt kellett tartani az elkövetőt.⁷⁷ A fentieken túl az emberölés (Art. XIX. 4. §), a szülőgyilkosság és más vérségi jogokat sértő emberölés (Art. XX. 3. §), a csecsemőgyilkosság (Art. XXI. 6. §), a csecsemőköltetel (Art. XXIII. 4. §), a bérgyilkosság (Art. XXIV. 3. §) és a rablógyilkosság (Art. XXVII. 5. §) minősített esetei tekintetében rögzítette a tervezet a holtig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetőségét.⁷⁸

Az eljárási szabályok taglalása során külön rendelkezésben szólt a javaslat a fellebbezés és a felülvizsgálat lehetőségéről, amely két jogintézmény egymást követő alkalmazását kifejezetten a halálbüntetésre és az örökös börtönbüntetésre ítélet esetére biztosította, enyhébb büntetéseknel csak az egyfokú fellebbezés jöhetett szóba. A halálbüntetést és az életfogytiglani börtönt elrendelő ítélet ellen a fellebbezési fórumhoz (ítélőtábla) nyílt mód fellebbezés benyújtására a javaslat szerint, és amennyiben másodfokon is marasztaló ítélet született volna, úgy felülvizsgálat keretében a legfelsőbb fórumig (Hétszemélyes Tábla) vihette ügyét az elítélt, ekként az ítéletet addig végrehajtani sem lehetett, amíg arról a legfelsőbb bírói fórum döntést nem hozott.⁷⁹ A haladó szellemű javaslaton mindvégig érezhető a francia forradalom eszméinek befolyása, valóban a legsúlyosabb bűncselekményekre rendelt holtig tartó rabságot, a halálbüntetést ugyan vissza-

állította, de annak alkalmazhatóságát már szigorú keretek között tartotta; ezzel egybecseng az *Emberi és polgári jogok nyilatkozatának* (1789) VIII. szakaszában megfogalmazott princípium, miszerint a törvény csak szigorúan és nyilvánvalóan szükséges büntetési tételeket állapít meg. A tervezet az elkészültét követően viszonylag későn, csak 1807-ben vált nyilvánossá, azonban a rendek elutasították, és végül sosem fogadták el büntetőkódexként.

6. Összegzés

A jelen tanulmány kísérletet tett az életfogytig tartó szabadságvesztés 18. századi jogtörténelmi alakulásának felvázolására. Tapasztalható, hogy a büntetésforma nagyon lassan foglalta el helyét a szankciórendszerben, váltakozva volt jelen a büntetőjogi jogkodifikációban. Betudható mindez annak is, hogy a börtönt elsősorban más bünte-

tés előtti fogva tartási célra használták, majd testi jellegű büntetési szerepet is betöltött, így nem tartották szükségesnek a pár évnél hosszabb időtartamban meghatározott fogságot. A gyakorlatban hosszú ideig domináns *Praxis Criminalis*, valamint az arra épülő magyar tervezetek nem ismerték, II. József kódexe tartalmazta elsőként világi büntetesként arra tekintettel, hogy a *Josephina* eltörölte a halálbüntetést, így az életfogytiglani börtön a halálbüntetést helyettesítő szankcióként lépett elő. Az 1795. évi tervezet amellelt, hogy ismerte a büntetést, haszonelvűségi alapú megközelítést alkalmazva a rabmunka felértékelését is láttatta a hosszú tartamú börtönbüntetés velejárójaként. Az életfogytiglani büntetés státusza a későbbiekben is ingadozott: az 1827. évi javaslat nem alkalmazta szankcióként, ezt követően előkerült az 1843. évi javaslatban, ismerte azt az 1852-es osztrák Btk. is, végül a *Csemegi-kódex*ben foglalta el törvénykönyvszinten az állandó helyét.

LÁSZLÓ, ZSUZSANNA

Meilensteine. Quellen der lebenslangen Freiheitsstrafe in der ungarischen Rechtsgeschichte vom Bencsik-Vorschlag bis zum Entwurf des Strafgesetzbuches von 1795

(Zusammenfassung)

Die lebenslange Freiheitsstrafe erscheint in der ungarischen Rechts- und Kodifikationsgeschichte in uneinheitlicher Weise. Das bedeutet, dass sich die Bewertung der Sanktion seit ihrem ersten Auftauchen auf gesetzgeberischer Ebene (1435, 1492) über die großen Kodifikationswerke des 18. und 19. Jahrhunderts bis in die Gegenwart ständig verändert hat: einige Vorschläge und Gesetzbücher kannten sie und regelten sie im Detail, andere nicht; die Form der Sanktion, die Notwendigkeit der Strafe wurden daher von Zeit zu Zeit unterschiedlich gesehen.

Die Strafe nahm ihren Platz im System der Sanktionen nur sehr langsam ein. All dies kann auch darauf zurückgeführt werden, dass das Gefängnis in erster Linie für andere Zwecke der Untersuchungshaft genutzt wurde und dann auch eine Rolle bei der körperlichen Züchtigung spielte, so dass es nicht als notwendig erachtet wurde, länger als ein paar Jahre inhaftiert zu werden. Ziel der vorliegenden Studie ist es, eine chronologische Darstellung der lebenslangen Freiheitsstrafe vom Bencsik-Vorschlag (1712) bis zum Entwurf des Strafgesetzbuches von 1795 zu geben.

LÁSZLÓ, ZSUZSANNA

Milestones. Sources of life imprisonment in the Hungarian legal history from the Bencsik proposal to the draft Criminal Code of 1795

(Abstract)

Life imprisonment occurs in a mixed way in the history of Hungarian law and codification. This means that the assessment of the sanction has been constantly changing since its first appearance at the legislative level (1435, 1492), through the major codification works of the 18th and 19th centuries and up to the present day: some proposals and codes knew it and regulated it in details, while others did not; the form of the sanction, the necessity of the punishment were therefore viewed differently from time

to time. The punishment took its place very slowly in the system of sanctions. All of this may also be attributed to the fact that the prison was used primarily for other pre-trial detention purposes, and then it also played a role of corporal punishment, so it was not considered necessary to be imprisoned for a period longer than a few years. The present study aims to present a chronological presentation of life imprisonment from the Bencsik proposal (1712) to the draft *Criminal Code* of 1795.

Jegyzetek

- ¹ KANDRA Kabos: *A Váradi Regestrum*. Budapest, 1898. Szent István Társulat, 114–115., 372–373. p.
- ² KANDRA 1898. 373. p.
- ³ DAMHOUDER, Joos de: *Praxis Rerum Criminalium*. Opus Absolutissimum. Antverpiae, 1601. 30–31. p.
- ⁴ JEANVROT, Victor: *Ordre et instruction judiciaire par Pierre Ayrault*. Paris, 1881. Éditions A. Cotillon et A. Chevalier-Maresq, 4. p.
- ⁵ JEANVROT 1881. 4. p.
- ⁶ Uo.
- ⁷ BÖHMER, Justus Henning: *Corpus Juris Canonici*. Lipsiae, 1839. Typis. Bernh. Tauchnitz Jun. 1024. p.
- ⁸ VÁMBÉRY Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, 1918. Grill Könyvkiadó, 96–97. p.
- ⁹ A Directio Methodica Processus judiciarii juris Consuetudinarii incltyi Regni Hungariae 1619-ben jelent meg először, Nagyszombat. Latinról magyarra Kászoni János fordította le 1647-ben, Váradon, *Rövid Igazgatás a nemes Magyarországnak és a hozzá tartozó részeknek szokott törvény folyásáról* címmel.
- ¹⁰ NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 2013. Akadémiai Kiadó, 47. p.
- ¹¹ KITONICH, Joannes: *Directio Methodica Processus judiciarii juris Consuetudinarii incltyi Regni Hungariae*. Tynaviae Typis. Academicis, 1724. 129., 140–141. p.
- ¹² KITONICH 1724. 129., 141. p.; Vö. KÁSZONI János: *Rövid igazgatás a nemes Magyarországnak és a hozzá tartozó részeknek szokott törvény folyásáról*. Leutschoviae, 1650. Typis. Breveri, 393. p., 426. p.
- ¹³ VUCHETICH, Matthias: *Institutiones Juris Criminalis Hungarici in usum Academicarum Regni Hungariae*. Budae, 1819. Typis. Regiae Universitatis Hungaricae, 33. p.
- ¹⁴ HAJDU Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 24. p.
- ¹⁵ VUCHETICH 1819. 33–34. p.; Vö. BÓNIS György: *A magyar büntető-törvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1934. Sárkány Nyomda, 8. p.
- ¹⁶ NAGY 2013. 46–49. p.
- ¹⁷ KÓNYI Manó: *Deák Ferencz beszédei*. 1848–1861. Második kötet. Budapest, 1886. Franklin Társulat, 323–325. p.
- ¹⁸ *Forma processus judicii criminalis seu praxis criminalis Serenissimo, Neo-Regi Apostolico Hungariae Josepho I. Dicata sumptibus eminentissimi principis cardinalis à Kollonicz*. Tynaviae Typis Academicis per Joannem Nicolaum Martium, 1687. 24. p.
- ¹⁹ *Praxis Criminalis* 1687. 25. p. „10. § In carcere certis diebus in pane et aqua jejunare; 11. § Carceres ad certum tempus.”
- ²⁰ HUSZTY, Stephanus: *Jurisprudentia Practica seu Commentarius Novus in Jus Hungaricum*. Budae, 1745. Typis. Collegii Academicis, 17–18. p.
- ²¹ KÁLLAY István: *Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1996. Osiris Kiadó, 300. p.
- ²² BÓNIS 1934. 10. p.
- ²³ HAJDU 1971. 24. p.
- ²⁴ BÓNIS 1934. 27–28. p.
- ²⁵ A Novum Tripartitumot sokan, így Pauler Tivadar, Fayer László, Finkey Ferenc, Irk Albert a büntetőjog első törekvéseként kezelték, mivel megkísérelte a büntetőjog addigi szabályait külön összefoglalni. RÉTI ILLÉS Elemér: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon*. Budapest, 1916. Angyal szeminárium kiadványai, 31. p.
- ²⁶ „Hagyományokhoz való ragaszkodás nyilvánul meg abban, hogy a régi törvényeket és a Hármaskönyvet csak ott változtatja meg, ahol erre a gyakorlat útmutatást ad, de ezt inkább elkerüli.” BÓNIS 1934. 17. p.
- ²⁷ HAJDU 1971. 24. p.
- ²⁸ BÓNIS 1934. 14–15. p.
- ²⁹ GOCHETZ DE TARNÓ, Gabrielis: *Systema Praxis Criminalis Incltyi Regni Hungariae*. Budae, 1746. Typis. Veroniceae Nottensteinin, 3. p.
- ³⁰ Uo. 4. p.
- ³¹ Uo. 5. p.
- ³² Uo. 5–7., 60. p.
- ³³ „...ut non raro sit, diuturniori etiam carcerum squalore macerari debeant, providendum esset; itaque ad simplicem quamquam delationem, denunciationem, vel praeconceptam levem quamcunque opinionem, captivatio fieri nequeat; sed indicia perpetrati sceleris, ad inaptivationem sufficientia.” GOCHETZ DE TARNÓ 1746. 4–5. p.
- ³⁴ Uo. 27–28. p.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Uo. 45–60. p.
- ³⁷ HUSZTY 1745. 18. p.
- ³⁸ Uo. 18–19. p.
- ³⁹ Uo. 21. p.
- ⁴⁰ VÁMBÉRY 1918. 100–101. p.
- ⁴¹ BODÓ, Mathias: *Jurisprudentia Criminalis secundum Praxim et Constitutiones Hungaricas in partes duas divisa*. Posonii, 1751. Typ. Joannis Michaelis Landerer, 137. p.
- ⁴² Uo. 137. p.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ Uo. 33–34. p.
- ⁴⁵ DAVORI RELKOVIC Néda: *Buda város jogkönyve (Ofner Stadtrecht)*. Budapest, 1905. Stephaneum Nyomda Rt., 192–193., 231. p.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ MEZEY Barna: *A büntetőjogi felelősségrevonás intézményi hátterének kialakítása a 18–19. században*. Budapest, 1990. ELTE, 26. p.
- ⁴⁸ „Vármegyéknek és úriszékeknek nagyrészt földalatti tömlőceiben rendszeres élelmezés nélkül tunyaságban összezárva őrizték azokat, akiket a bíróságok jellemzően »ad squallores carcerum« kárhoztattak. Kormányrendeletek (1761, 1783) hasztalan igyekeztek a megyek és földesurak nemtörődömségével megküzdenni.” VÁMBÉRY 1918. 45. p.
- ⁴⁹ FAYER László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. IV. kötet. Budapest, 1902. MTA, 71–72. p.; Vö. MEZEY Barna: A hosszú tartamú szabadság-büntetés a jogtörténetben. *Börtönügyi Szemle*, 2005. 2. sz. 3. p.
- ⁵⁰ *Közönséges törvény a vétekről és azoknak büntetésekről*. Buda, 1788. Királyi Akadémia, 13. p. Vö. *Universalis Sanctio de Delictis eorumque Poenis*. Viennae, 1787. Typis. Joan. Thom. Nob. de Trattner, 10–11. p.
- ⁵¹ *Közönséges törvény...* 14–15. p.; *Universalis Sanctio...* 11–12. p.
- ⁵² *Közönséges törvény...* 16–17. p.; *Universalis Sanctio...* 13–14. p.
- ⁵³ *Közönséges törvény...* 15. p.; *Universalis Sanctio...* 12. p.
- ⁵⁴ FAYER 1902. 74. p.
- ⁵⁵ *Közönséges törvény...* 20. p.; *Universalis Sanctio...* 17. p.
- ⁵⁶ *Közönséges törvény...* 23–25. p.; *Universalis Sanctio...* 20–22. p.
- ⁵⁷ *Közönséges törvény...* 34. p.; *Universalis Sanctio...* 30. p.
- ⁵⁸ *Közönséges törvény...* 44–52. p.; *Universalis Sanctio...* 40–46. p.
- ⁵⁹ *Közönséges törvény...* 74–75., 81–84. p.; *Universalis Sanctio...* 66–67., 72–75. p.
- ⁶⁰ HAJDU 1971. 131. p.
- ⁶¹ FAYER 1902. 72–73. p.
- ⁶² OLÁH Miklós: Fenyítőház. *Börtönügyi Szemle*, 2000. 1. sz. 92. p.
- ⁶³ MEZEY Barna: Tömlőc és áristom. *Jogtörténelmi Szemle*, 1990. 3. sz. 24. p.; Vö. MEZEY Barna: A középkori tömlőctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig. In. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar büntönügy történetéből*. (Jogtörténelmi Értekezések 22.) Budapest, 1998. ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tan-
szék, 20. p.
- ⁶⁴ HAJDU 1971. 249. p.
- ⁶⁵ VUCHETICH 1819. 517–518. p. „...quae ad poenam mortis, aut huic aequipollentem trium annorum carceris”.
- ⁶⁶ Vö. KOVÁCS Kálmán: *Szemelvények a magyar állam- és jogtörténet forrásaiból*. I. kötet (1000–1847). Kézirat. Budapest, 1975. Tan-

- könyvkiadó, 164. p.; VARGA Endre – VERES Miklós: *Bírósági levéltárak 1526–1869*. Budapest, 1989. Akadémiai Kiadó, 111. p.
- ⁶⁷ MEZEY Barna: Reformkori börtöntervek Magyarországon. In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 356. p.
- ⁶⁸ CSATSKÓ Imre: *Az 1851-iki május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető Törvény magyarázata*. Pest, 1853. Geibel Armin bizománya, 61. p.
- ⁶⁹ BARNA Attila: Törekvések a politikai bűncselekmények rendezésére Magyarországon a 18. század végén, és az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezete. *Jog – Állam – Politika*, 2010. 2. sz. 77–78. p.
- ⁷⁰ A jogügyi bizottság tagjai: Zichy Károly országbíró, Végh Péter, Kondé Miklós, Illésházy János, Ürményi József, Brunszvik József, Szentiványi Ferenc, Révay Pál, Rozsos Pál, Beöthy Imre, Ürményi Bernát, Szirmay Antal, Tihanyi Tamás, Németh János, Bernáth József, Millos József, Jeremiczky Károly, Reviczky József, Pásztory Dániel, Márton Bertalan és Bosnyák Pál.
- ⁷¹ *Codex de Delictis eorumque Poenis pro Tribunalibus Regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum per Regnicolarem Juridicam Deputationem Elaboratus*. Pestini, 1807. Typis. Michaelis Landerer, 6. p. (a továbbiakban: *Codex 1795*)
- ⁷² *Codex 1795*. 9. p.
- ⁷³ HOWARD, John: *The State of the Prisons in England and Wales, with Preliminary Observations, and an account of some Foreign Prisons*. Warrington, 1777. 121. p.
- ⁷⁴ HAJDU 1971. 133–134. p.
- ⁷⁵ *Codex 1795*. 45. p.
- ⁷⁶ Uo. 50–51. p.
- ⁷⁷ „Ubi tamen periculum subversabitur: quod Delictum talismodi cum damno Publici per Delinquentem denuo attentandum sit, idem ad Mortem usque sub Custodia detinendus erit.” *Codex 1795*. 54. p.
- ⁷⁸ *Codex 1795*. 59., 60., 62., 63., 65. p.
- ⁷⁹ „...perpetuorum Carcerum Sententia executioni eousque mancipari poterit, antequam Supremum Revisorium pertranseat.” *Codex 1795*. 39. p.

